

УДК 572.02:711-1:(316.6+316.35+316.77)

О.С. Тімашова,
*аспірантка Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЕКОЛОГІЯ УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВИХ ПАТЕРНІВ ГОРОДЯН

Більшість людства в наш час мешкає в урбаністичному середовищі, в якому дедалі більше загострюються екологічні проблеми як у прямому сенсі (забруднення повітря, надмірна автомобілізація, техногенні виклики тощо), так і в метафоричному: як вияв конструктивного чи деструктивного способу міського життя, міської поведінки. Завдання осмислення екології міського середовища включно з комунікацією є надактуальним, оскільки саме місто має своїм пріоритетом людський фактор, і від поведінки окремого городянина може залежати діяльність, спілкування, та навіть життя його оточення. Незважаючи на важливість питання, екологія поведінки в урбаністичному середовищі мало вивчена в Україні, хоча йому приділено достатню увагу у глобальному світі. Екологія давно стала всеосяжною дисципліною в природничих, біологічних та суспільних ракурсах. Можна сказати, що вона постає сьогодні як особлива теоретична призма, крізь яку можна розглядати безліч аспектів людського життя, хоча сам термін «екологія» виник у річищі суто природничих наук, і вперше був обґрунтованим біологом Е.Геккелем, який визначив її як «загальну науку про стосунки організмів з навколишнім середовищем» [4, 238].

Метою даної роботи є демонстрація нового підходу до вирішення проблеми екології міського середовища через визначення поведінкових патернів городян та виявлення соціальних завдань, які вирішуються за допомогою цих патернів у процесі міської життєдіяльності.

У статті ми розглядаємо поняття екології ретроспективно – із соціологічної та психологічної точок зору. Формування поняття соціальної екології безпосередньо пов'язане з діяльністю Чиказької соціологічної школи (Чиказька школа людської екології), до якої належали такі дослідники, як Н.Андерсон, Е.Берджесс, Л.Вірт, Ф.В. Знанецький, Р.Макензі, Д.Г. Мід, Р.Парк, Е.Сатерленд, У.Томас, Ф.Фрейзір. Соціальна екологія у 40-х роках минулого століття оформилася у наукову дисципліну в річищі соціологічних та психологічних наук з використанням соціально-філософського ракурсу, адже увага дослідників зосереджувалася на взаємовідносинах та взаємозв'язках людських суспільств і природи на основі соціалізації різних страт суспільства, специфіки їхнього ставлення до природи, природних ресурсів та соціальної взаємодії. «У психологічній екології реалізується об'єкт-об'єктний тип взаємодії між людиною та навколишнім середовищем як компонентами системи «людина – навколишнє середовище», коли людина виступає в ролі об'єкта, котрий приймає вплив з боку об'єктних (фізико-хімічних) властивостей навколишнього середовища» [7, 10]. На думку послідовників традицій Чиказької школи Дж.Айєлло та С.Тосоні, сучасне місто являє собою перш за все значущий контент різноманітних рівнів комунікацій [10, 1258].

У контексті екологічної психології особливий інтерес для нас становить такий підхід, як екологія навколишнього середовища, що вивчає реакції людини на взаємодію з оточенням, і стрес, що виникає у зв'язку з цим (*environmental stress*) [11, 90]. У цьому сенсі можна говорити про типові реакції городянина, які можливо узагальнити, розглядаючи їх як засіб зниження рівня «енвайроментального стресу» (стресу, спричиненого саме навколишнім середовищем). Відзначимо, що сучасна наука у зв'язку із проблемою зменшення стресу індивіда при взаємодії з навколишнім середовищем (зокрема з міським) широко використовує поняття екологічної безпеки. Так, у статті «Окремі аспекти особливостей поняття і суті екологічної безпеки

життєдіяльності міського населення» М.Кірова визначає термін екологічної безпеки як «стан захищеності природно-технічного середовища, який забезпечує розвиток інтересів індивіда» [6, 107]. Також дослідниця стверджує, що безпека як базова потреба втілюється, зокрема, шляхом зарахування особистістю себе до сродної групи [6, 103]. Ще один важливий аспект міського середовища – його якість. У своїй книзі «Соціально-екологічна інтерпретація міського середовища» В.Л. Глазичев надає актуальне визначення цього: «Якість міського середовища визначається гармонійною рівновагою між малюнком соціальних взаємодій та їхнім предметно-просторовим контекстом» [5, 58].

Ми маємо схильність до розуміння екології соціального середовища як сукупності трьох значущих факторів: *безпеки* міського середовища, його *якості* та *зниження стресових викликів* у міському житті (зокрема у процесі урбаністичної комунікації).

Зосередимося на комунікативному вимірі урбаністичного образу життя. Ще у 1920–1940 роках, в часи початку розростання мегаполісів, представники чиказької школи Роберт Парк, Ернест Берджесс і Луїс Вірт розробили унікальну концепцію екологічного підходу до аналізу міста. Л.Вірт тлумачить урбанізм як певний специфічний стиль життя, а місто загалом – як соціальну сутність людського перебування в середовищі [3, 21]. Із посиланням на М.Вебера, дослідник відзначає, що кожний городянин зав'язаний на величезну кількість контактів, однак при цьому у місті «відсутнє специфічне для суспільства сусідів особисте знайомство один з одним» [2, 241]. «У задоволенні своїх життєвих потреб вони (городяни), певна річ, залежать від більшої кількості людей, ніж сільські мешканці, і, отже, пов'язані з більшою кількістю організованих груп, однак менше залежать від конкретних осіб, до того ж залежність ця обмежується край вузьким аспектом сфери діяльності іншого. Саме це мають на увазі, коли кажуть, що для міста є властивими

вторинні, а не первинні контакти» [3, 52]. Л.Вале, розглядаючи місто як «гуртожиток», виокремлює інтерперсональний тип комунікації [12, 651]. Проте, на нашу думку, у названих працях бракує класифікації видів комунікації (наприклад, реальної чи віртуальної), що потребує нагальної дослідницької уваги.

Також залишається мало дослідженою проблематика технологізації комунікативних явищ сьогодення, спричинена загальною технологізацією життя. І якщо первинний контакт передбачає особисте знайомство, то специфіка вторинного контакту у сучасному міському просторі полягає, на нашу думку, саме у технологізації соціальних стосунків. Вочевидь у сучасному урбаністичному просторі частину значущих безпосередніх, фізичних контактів може бути замінено цифровими технологіями (що в науці оформлюється у концепцію «розумного міста» – smart city). У даній статті ми не маємо змоги докладно зупинитися на цій особливості сучасного міського середовища, але визнаємо її важливість. Тож зосередимося на екології комунікації в місті.

Випадкові, мимовільні контакти у місті – на вулиці, у транспорті, загальних місцях – значно зростають зі збільшенням чисельності населення міст. Ще з початком процесів урбанізації у західному світі було виявлено специфічний феномен відчуження у великому місті. «Контакти у місті, навіть якщо вони відбуваються один на один, є безособовими, поверхневими, скороминучими і сегментарними. Таким чином, скритність, байдужість та скепсис, що виявляють городяни у своїх стосунках, можна розглядати як засіб убезпечити себе від особистих домагань та очікувань інших» [3, 56]. Подібна позаемоційна участь у міських інтеракціях членів суспільства й учасників міських комунікацій із часом формує певну модель поведінки.

Ця модель втілюється у низці поведінкових патернів як особливих шаблонів дій для різноманітних ситуацій. Загалом у понятті поведінкових урбаністичних патернів ми вбачаємо набір звичок, шаблонів поведінки, стереотипів, норм та правил, що

сформувалися у городянина та/або городян у контексті певного міського середовища в якості певної екологічної системи комунікацій, яка може бути використаною індивідуумом та/або групою з метою мінімізації міського стресу, підвищення рівня життя та покращення якості взаємодій в урбан-просторі.

Патерни, свою чергою, на нашу думку, функціонують як система гарантії безпечності поведінки і стилю життя у конкретному міському просторі. Проте Х.Беркінг зауважує, що патерн буде коректно функціонувати тільки для того урбаністичного простору, де його було створено. У нових умовах патерн може бути неефективним, оскільки кожне місто відрізняється від іншого (власна логіка міст) [1]. Таким чином, поведінкові патерни виникають як відповідь свідомості на потребу захиститися від контактів та інформації, або ж відсікти хоча б частину вторинних та/або первинних контактів, як необхідність в «інформаційних фільтрах». І тут ми говоримо про свідомий вибір, який веде до поставлених індивідом світоглядних цілей та задоволення потреб.

Слід підкреслити, що у місті людина виступає не лише приймачем інформ-потоків, а й водночас їхнім ретранслятором, джерелом. Це формує певні маркери поведінки та репрезентації городян. Зокрема, інформаційні фільтри та маркери працюють як система визначення «свій – чужий» у міському хаосі контактів.

Також відзначимо, що у сучасному світі городянам доступні різноманітні пристрої для обмеження або повного блокування одного з потоків: навушники, темні окуляри і безліч інших аксесуарів та пристроїв (певна річ, заблокувати всі інформаційні потоки неможливо). Але залишається можливість відсікти деякі з потоків шляхом здійснення аналізу інформації. Так, після проведення цього аналізу, виникає потреба вибору того, як, де і за яких умов приймати, транслювати і ретранслювати інформацію. Таким чином, ми говоримо, що сукупність поведінкових патернів – це складна багаторівнева система, яка

має забезпечити її носію екологічне, комфортне і безпечне існування в урбаністичному просторі.

Отже, можна сказати, що прагнення до екологічного способу життя у місті формує поведінкові патерни городян, які, своєю чергою, формують інтерперсональну комунікацію у місті. Ці патерни можуть бути досить різноманітними, оскільки кожне місто має власний спосіб та умови розвитку, власну логіку; тож кожен набір патернів поведінки індивідів у місті матиме приватний характер, проте, на нашу думку, рівні, на яких функціонуватимуть поведінкові патерни, є універсальними і типовими для будь-яких міст. Вважаємо, що ці патерни відображають загальний рівень розвитку комунікацій у міській громаді, репрезентують філософський аспект міста та опосередковано впливають на розвиток міста і його зовнішній вигляд.

Ми розглядаємо урбаністичні поведінкові патерни з огляду на контекст, в якому відбуваються комунікації:

1. Іміджевий патерн

Цей різновид патернів властивий сфері інформаційно-репрезентативної комунікації. Першою чергою мається на увазі набір стереотипів, кодів та шаблонів, які в повсякденності називають «зустрічають за одягом». Це – своєрідна відповідь на запитання «ким є ти у місті»; це – зовнішній вигляд, манера одягатися, спосіб мовлення, використання сленгу, наявність атрибутів (тату, пірсінги) та аксесуарів (сумки, шапки, прикраси, тварини, музичні інструменти, гаджети). Тобто – особлива репрезентація себе як особистості у місті з метою створення інформпоту, що характеризує дану людину і відсікає інформацію, яка не становить інтересу для її соціальної життєдіяльності у даний період, або не відповідає наявній системі цінностей городянина.

2. Інтерактивний патерн

Цей патерн діє у сфері соціального середовища і традиційно описується приказкою «скажи мені, хто твої друзі, і я

скажу, хто ти». Він працює у колах спілкування городянина – тих співтовариствах, де контакт є бажаним, а не вимушеним чи конвенційним. Сюди також можна віднести соціальні мережі «social network» як сукупність корисних та/або необхідних контактів для життя у місті («мій лікар», «мій перукар», «мій тренер»). Уміння сучасного городянина обирати собі друзів, компанію, клас, страту також є способом контролю інформаційних потоків. Крім того, це стає засобом зняття соціальної напруги, шляхом до «соціального впізнавання». Своє коло спілкування городянин обирає цілеспрямовано і свідомо.

3. Фрактальний патерн

Цей патерн діє у сфері комунікативних кластерів і передбачає вибір локацій, де можна конструктивно проводити час. Назва патерну вказує на його суть, а саме – на те, що він діє в одній або декількох локаціях із множини локацій, вузлів і кластерів (віртуальних та реальних). Адже міський простір влаштовано на зразок «фрактальної матрьошки», як обґрунтовано показано М.Препотенською в її дисертаційному дослідженні про складну природу мегаполісу і феномен *Nomadic urbanus*. Комунікативні кластери, подібні між собою, наче вставляються один в одне і формують певну локаційну ієрархію міських уподобань городянина, його соціальних практик [9]. Аналогічно цьому у статті «Урбаністичний простір у комунікативній оптиці» інша дослідниця, О.Пічугіна, зауважує, що суспільні місця у міському середовищі взагалі превалюють над простором: «городянин не в змозі наділити величезний міський простір значенням: він складається із значення окремих місць на ментальній карті мешканця. Місця можна позначити як комунікативні вузли, в які поєднуються різні змісти» [8]. Тобто, комунікативні вузли, окремі локації стають зрештою місцями соціального обертання городянина.

Зазначимо, що системи поведінкових патернів виникли порівняно нещодавно, відповідно зростанню міст, перетворенню

їх на мегаполіси. Раніше люди, які мешкали у містах, були більше прив'язані до певної локації, домівки, офісу тощо, а сучасна інтенсивна мобільність «відв'язала» людину від місця; вочевидь постає тенденція відмови комерційних компаній від сталих офіційних офісів... Таким чином городяни отримали більший ступінь свободи вибору, де проводити час: на площі, на березі водойми, у кафе, у коворкінгу або у транспорті. У зв'язку з цим виникла й необхідність навчитися свідомо вибирати духовно комфортні місця. Кожне з них несе певний інформаційний потік від самої будівлі, архітектури, розташування і людей, які заповнюють простір. При цьому потребує уваги те, що отримувана інформація може виявитися непотрібною, некорисною або небезпечною, тобто неекологічною. Тому середовище, в якому городянин проводить свій час, в ідеалі має бути для нього не агресивним, а екологічним.

Підсумовуючи, зазначимо, що екологія міського середовища формується у городян в процесі їхньої життєдіяльності у місті як відповідь на потреби у безпеці, якості життя і мінімізації стресів. Для комфортного мешкання у містах сьогодні необхідно робити щоденний вибір у споживанні, комунікації, підвищувати відповідальність за свої дії, поведінку та інформацію, яку городянин споживає та виробляє. Ґрунтуватися такий вибір може лише на власній системі цінностей та особистих потребах. Але, оскільки часто ситуації (а також система цінностей і потреби) є подібними, то і реакції городянина будуть у більшості випадків типовими, що й сприяє виникненню універсальних патернів поведінки, які зрештою забезпечують екологію міської життєдіяльності.

Розглянувши проблему екології міського середовища доходимо висновків. Екологія міського середовища – це екологія суто соціального середовища, що забезпечує комфортне психологічне, соціальне та побутове життя людей. Ми пропонуємо новий підхід до вирішення проблеми екології міського середовища городянами через визначення певних патернів пове-

дінки, що діють у сферах, описаних вище: інформаційно-репрезентаційній сфері, сфері вибору соціального оточення і сфері комунікативних кластерів. Саме ці системи і моделі поведінки забезпечують екологічне буття людини у місті: мінімізують стан стресу, агресії та задовольняють потребу індивіда у безпеці. Тобто поведінкові патерни сприяють якості життя і формують загальну якість міського середовища, що, своєю чергою, формує місто. А отже, можна стверджувати, що екологічне соціальне середовище сьогодні є основою екологічного формування міста майбутнього, а екологія міського середовища сьогодення є підґрунтям для формування філософії міст майбутнього.

Подальші розробки у даному напрямі ми пов'язуємо із визначенням інших поведінкових патернів городян, їхньою класифікацією та детальним аналізом. Вважаємо, що подібні вектори досліджень можуть бути корисними як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Вивчення специфіки поведінки міської людини в сучасних умовах є складовою корекції та вдосконалення життя міста, де в наш час формуються головні культурно-цивілізаційні стратегії життя людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беркинг Х. Собственная логика городов: Новые подходы в урбанистике. Коллективная монография. – М.: Новое литературное обозрение, 2017. – 424 с.
2. Вебер М. Город. Избранные произведения. – М., Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Вирт Л. Урбанизм как способ жизни. – М.: Strelka Press, 2016. – 108 с.
4. Геккель Э. Естественная история миротворения. Общедоступное научное изложение учения о развитии. Репринтное издание 1908–1909 гг. – СПб.: Альфарет, 2016. – 690 с.
5. Глазычев В.Л. Социально-экологическая интерпретация городской среды. – М.: Наука, 1984. – 180 с.
6. Кірова М. Окремі аспекти особливостей поняття та сутності екологічної безпеки життєдіяльності міського населення // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2017. – № 2. – С. 100–109.
7. Панов В.И. Введение в экологическую психологию: Учеб. пособие. Часть 1. – М.: МНЭ-ПУ, 2001. – 144 с.
8. Пичугина О.А. Урбанистическое пространство в коммуникативной оптике // Международный электронный журнал «Медиа. Информация. Коммуникация». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mic.org.ru/dis/new/645-urbanisticheskoe-prostranstvo-v-kommunikativnoj-optike> (28.08.17)
9. Препотенская М.П. Буття людини мегаполісу (соціальні, культурні та екзистенціальні виміри): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». – Київ, 2015. – 37 с.
10. Aiello G., Tosoni S. Going about the city: Methods and methodologies for urban communication research // International Journal of Communication. – 2016. – № 10. – С. 1252–1262.
11. Lazarus R.S., Cohen J.B. Environmental stress // Human Behavior and Environment. Advances in Theory and Research. – Volume 2. – Boston: Springer, 1977. – С. 89–127.

12. *Vale L.J.* The imaging of the city: Public housing and communication // *Communication Research*. – 1995. – № 6 (22). – С. 646–663.

Тімашова О.С. Екологія в урбаністичному середовищі у контексті поведінкових патернів городян.

У статті порушено проблему екології міського середовища як екології соціального середовища, в якому городянин виробляє певні типи поведінкових патернів. Урбаністичні поведінкові патерни розглядаються у соціально-комунікативному аспекті міського життя. Визначено іміджевий патерн в інформаційно-репрезентаційній сфері міста, інтерактивний патерн – у сфері вибору соціального оточення, і фрактальний патерн – у сфері створення комунікативних кластерів. Дані патерни забезпечують городянину мінімізацію стресу, спричиненого міським середовищем, впливають на якість життя городянина в урбанізованому середовищі та якість самого міського середовища, а також задовольняють потребу городянина у безпеці міського життя. Вирішення поведінкових патернів – інноваційний підхід у дослідженнях екології міського середовища.

Ключові слова: урбаністичне середовище, урбаністичний простір, соціальна екологія, екологія міського середовища, комунікація, комунікаційна безпека, екологія поведінки, поведінкові патерни.

Timashova O. Urban space ecology in a context of behavioural patterns of citizens.

The article raises the problem of the urban environment ecology as the ecology of social environment, where the citizen produces certain types of behavioral patterns. Urban behavioral patterns are considered in the social communicative aspect of urban life. Defined the patterns: the image pattern for the information-representation sphere of the city, the interactive pattern in the field of social environment selection, and the fractal pattern in the field of communicative clusters creation. The patterns provided the minimization of the stress caused by the urban environment to the citizen, affected the citizen's life quality in the urban environment and the quality of

the urban environment itself, and satisfied the citizen's need for the urban life safety. The analysis of the behavioral patterns is an innovative approach in the study of the urban environment ecology.

Key words: urban environment, urban space, social ecology, urban environment ecology, communications, communications. security, behavioral ecology, behavioral patterns.